

Hagyomány

VIRÁGH FERENC:

Szabolcsi tábornokok és törzstisztek az 1848-49-es szabadságharcban

Akik túléltek is, száz éve halottak. Dúló csaták után nyugosznak a hős fiak. Noha változtak a korok, a nemzet ma is ünnepelve emlékezik rájuk márciusban és októberben.

Alig pár hétig tehetette a dolgát a Batthyány-kormány az áprilisi törvények végrehajtása közben, amikor 1848. június elején már fegyveres önvédelmi harcra kényszerült az ország a déli területeinek megtartása érdekében. Majd a kezdetben helyinek tűnő fegyveres küzdelem fokozatosan szélesedett a Béccsel szemben vívott országos háborúvá.

A sereg magva az első szükséghelyzetben a megyéktől rövid terminusokra, két-három hétre, a váltás ígéréssel kiállított nemzetőr zászlóalj. Rövidesen felhívja a kormány a császári seregben szolgáló, magyar összetételű alakulatokat, hogy álljanak rendelkezésére, helyezték magukat a kormány parancsa alá. Majd a sereg harmadik féleségét az 1848. ősz elejétől alakított — egyelőre 10 — reguláris honvédszászlóalj alkották.

E rövidre fogott történeti háttér tetszik ki a szabolcsi katonafiúk szabadságharcbeli történeteiből is.

CSUHA ANTAL, TÁBORNOK

Nagyhalászbán született 1794-ben, római katolikus nemesfi. A család birtoka a helységtől északra a Tiszaháton (ma Tiszatelek), a Telekdombon terült el.¹

Katonai pályára lépett. Tizenöt évesen, 1809-ben hadapród a „Don Miguel” 39. gyalogezredben, Csányi Lászlóval együtt.² Olmützben végezte a katonaiskolát. 1813-tól hadnagy, 1844-től őrnagy.³

A Batthyány-kormány felszólítására, hogy a császári seregben szolgáló magyar tisztek „a honvéd zászlóaljához jelentsék magokat”, Csuha Antal őrnagy a Magyarországon állomásozó ezredétől nyomban kérelmet küldött (május 17-én) a Hadügyminisztériumnak. Harminckilenc évi katonai szolgálatára és 5 éves törzstiszti múltjára tekintettel kérte, bízzanak rá több zászlóaljból álló egységet, s ezredesként vegye át a hadsereg.⁴

Május 21-én hagyta el alakulatát, s az Országos Nemzetőri Haditanács gyalogosi osztályán kapott beosztást. Megmagyarázhatatlan, hogy míg a császári seregből átlépett tisztek általában eggyel magasabb rendfokozatban folytatták a forradalmi seregben, Csuha őrnagy kérését egyáltalán nem teljesítették. Őrnagyként ment június első napjaiban Szabolcs megyébe, ahol nemzetőr zászlóaljat szervezett, s megkezdte kiképzését.

Közben május legvégén, június elején fegyveres harcot kezdtek Karlóca körül a szerbek. Június 7-én kitétték Újvidéken az udvari reakció szimbólumát, a sárgafekete lobogót. Bár régi katonatársa — Baldacci Manó ezredes, a nemzetőr haditanács elnöke — igyekezett megtartani a haditanács számára, június 12-én a hadügyminiszter Szegedre rendelte az ottani nemzetőrség megszervezésére, hadrendbe állítására. Tíznapos ott-tartózkodás alatt a szerbek — a pétervárad helyőrség támadásai ellenére — elhagyták Újvidék vonalát, észak felé nyomultak. Csuha június 21-én 900 főnyi — részben gatyás, mezítlábas — nemzetőrrel gőzhajón Szegedről Óbecsére érkezett. A soralakulatok közül a Ferenc-Károly ezredből három és a Don Miguel 39. gyalogezredből 1 század csatlakozott a hadinéphez. Néhány nap múlva Szeged városa — a hadipénztár későbbi térítésében bízva — felöltöztette katonaruhába a csongrádi nemzetőröket, akik azonban kijelentették, nem mennek sehova, ahol lönek, mert nem „mészárszékre” jöttek.⁵

Csuha őrnagy az első magyar törzstiszt, aki a szabadságharc első pillanataiban védvonalat szervezett Óbecse magasságában a Tisza két partján. Óbecsét és Földvárt tartotta, amíg Bechtold Fülöp altábornagy egységei dél felől be nem érkeztek vonalára, hogy felsőbb parancsra betagozza csapatába a Cshától vezetett alakulatokat. Bechtold azonban mindig távol tartotta magától Cshát, a nemzetőr haditanács emberét, nehogy kártyájába nézzen. Később keserűen panaszkodott rokonának írt levélben, mert megakadályozhatta volna Bácsszenttamás elestét, de leintette Bechtold, aki azzal érvelt, hogy ez a lépés akadályozná a folyamatban levő béketárgyalás sikerét.⁶

Június végén (25-én) alezredessé léptették elő, s a Déli hadsereg óbecsei dandárának parancsnoka. Július 18-án Törökbecsén állomásozott, ahonnan levelet írt barátjának, volt hadapródtársának, Csányi Lászlónak, a drávai sereg Nagykanizsa vidékén állomásozó teljhatalmú kormánybiztosának, a későbbi Szemere-kormány miniszterének, akit aztán Batthyányval egy időben végeztek ki. „Amiről ez előtt 30 évvel mint egy szép álomról beszélgetünk s fellegrakat építünk, most valóság ugyan, de mint minden jóért küzdenünk kell még érette és legnagyobb szerencsétlenségem, ahogy veled nem küzdhetek imádot hazámért” — kezdődik Csuha alezredes levele. A Bechtold altábornagy vele szemben érvényesülő kezelése miatt keseregve kérte testvérét ugyancsak Törökbecséről, tegyenek lépést, hogy kiszabadulhasson értelmetlen helyzetéből. Szívesebben lett volna a szabolcsi zászlóalj parancsnoka.⁷

Október elejétől az Arad, Bács-Bodrog, Békés, Csanád, Csongrád, Temes és Torontál megyéket magában foglaló szegedi 4. hadmegye parancsnoka. Személyesen járja a területet, hogy új alakulatokat szervezzen a sereg számára és a régiéket feltöltse. Október 26-tól ezredes.⁸

Miután Baldacci Manó tábornok, a felső-erdélyi főparancsnok kivált a seregből Kolozsvár feladása következtében,⁹ az Országos Honvédelmi Bizottmány elnöke, Kossuth, helyébe Csuha ezredest bízta meg november 20-án, hogy mindent kövesse el az ellenség visszaverésére. Melléje rendeli főkormánybiztosul Hódossy Miklóst. Alája tartoznak a már ott állomásozó, az oda induló csapatok, köztük a debreceni, a nagyvárad, a Katona Miklós-féle szatmári zászlóalj és 4—5 mozgó alakulat.¹⁰ Ténylegesen nem került sor a megbízás végrehajtására. Kilenc nap múlva Bem József lett az erdélyi honvédcsapatok főparancsnoka.¹¹

1848 decemberében megélénkült a császári csapatok offenzívája, próbatevő időszak következett. December elejétől január közepéig 7 tábornok, 90 törzstiszt — a

honvédsereg és a nemzetőrség parancsnoki karának közel 1/3-a elhagyta a sereget!¹² Csuha maradt!

Decemberben elbizonytalanodottnak ítélte a honvédelmi bizottmány az Alvidék erős kulcsát, Péterváradot. Az Újvidékkel szemben, a Duna bal partján Mária Terézia építtette fel a korszakban rendkívül modern erődöt. „Mária Terézia Gibraltárja”-nak is nevezik, utalva a dombra, amely kiemeli. A Szerémség keleti részén a török vigyázása a feladata. Hadászati jelentőségét, ránézve ma is visszavetíti mérete. Zahn tábornagy december elején mondott le, utóda Blagoevich Imre altábornagy betegét jelentett. December 22-én Csuha ezredest bízta meg az OHB: menjen azonnal Péterváradra és tegyen meg mindent a fontos vár biztosítására. Megbízása hangsúlyozottan ideiglenes.

1849. január 1-én, beszámolva Kossuthnak, feltárta Csuha ezredes, hogy eléggé előrehaladt a fraternizálás hangulata a véderőben. A szerb vajdaság pátriárkája, Rajacsics nagy befolyást gyakorol az erőd tisztjeire. Javasolja, hagyja jóvá az OHB intézkedését, amellyel megtiltja az erődbeli tiszteknek — beleértve Blagoevich tábornagyot is — a levelezést Karlóccal. Kéri egyben a várórség megerősítését, továbbá a hadbiztosok utasítását a kormányrendeletek betartására. Kossuth a kéréseket részben teljesíti, eközben szokatlanul messze ment, ugyanis felhatalmazta Csuhat, tegyen jelentést, nem tartja-e feleslegesnek az akadályozó hadbiztosokat. Ámde erősítést nem ad: „Óhajtanám, ha a szünteleni katonai erő kéréssel valaha felhagynának”. Bár útban van kinevezése *tábornokká* (1849. január 9.), bizonytalan helyzetére utal, hogy Kossuth válaszát eredendően név szerint Csuha ideiglenes várparancsnoknak címezte, majd jobbnak látta áthúzni és „a várparancsnokságnak” általános megszólítást alkalmazta. Az efféle „kicsinység”-ek persze a személy körüli vibrálásról árulkodnak!

Tábornokká történt előléptetése napjaiban az ellenség gyűrűjébe került a vár. Az Eszterházy Sándor gr. tábornok vezette bácskai hadtest csaknem özszeroppant. A Verbász körüli egységeinek zászlóaljnyi egysége állt át az ellenséghez. Maga Eszterházy Baján jelentkezett a császári csapatoknál. A hadtest maradványát az OHB Péterváradtól távolabbra, Szeged irányába mozdította ki, ezzel növelve az ellenséges gyűrű sugarát az erőd körül. Ekkor Csuha az újvidéki sóház pénztárában levő 35 000 ezüst forintot a várba szállította, szarvasmarhákat hajtatott a vár közelébe és jelentős mennyiségű szénát hordatott. Öntevékenyen szervezte meg az ostromgyűrűbeli élet feltételeit.¹³

A kollegialitás alakulásának mikéntjére vet fényt, hogy a Bácskai hadtest új parancsnoka, gr. Vécsey Károly tábornok, hatáskörét túllépve, Hollán Ernő táborvezérkari őrnagy Péterváradról áthelyezésére tett intézkedést, akit Kossuth éppen a helyőrség újjászervezésében segítségül küldött le. Csuha tábornok január 18-án értesítette Kossuthot, aki utasítja a Hadügyminisztériumot, hagyja Péterváradon Hollán őrnagyot.¹⁴

Az erőd ötezer fős védereje 116 ágyúra támaszkodott. Csuha társa a parancsnokságban 1 ezredes, 3 alezredes, 4 őrnagy.¹⁵ A teljesen körülzárt, február végétől keményen ostromlott várat március 20-a körül szabadította fel Perczel Mór Bácskai (IV.) hadteste. Ekkor azt észlelték, hogy a várbeli tiszték többsége már régóta reménytelennek látta helyzetét, alkudozott az ellenséggel. Kossuthot március 28-án tájékoztatta Batthyány Kázmér hadbiztos és Perczel Mór tábornok: A vár felmentése az utolsó órákban történt, maga Csuha tábornok várparancsnok úgy nyilatkozott: „ő nem képes kemény lenni, mert túl sok ismerősei, hogy *fia császári szolgálatban*, le akará tenni a várparancsnokságot, de kívánságunkra, sőt nemzet nevében

adott rendelkezésünkre azt április 13-ig megtartandja".¹⁶ Álapon vizsgálva e tájékoztatást, nem nélkülözi az ellentmondást. S más körülmény is erre utal.

Az utódlás körül Kossuth kormányzó és Perczel tábornok közt lezajlott párját ritkító összeütközésből kitűnik, hogy Csuha áztatása történt. Perczel Csuha utódjául bátyját, Perczel Miklós ezredest bízta meg, amihez a kormányzó nem járult hozzá. „Egy előbbeni leveledben azt írod: *Péterváradon csak az lehet várparancsnok*, aki neked tetszik — írja Kossuth május 9-én. — Megbocsáss, Kossuth Lajos Perczel úr tanácsát és véleményét szívesen fogadja, s ha jó, követi; de a tábornok parancsolni a kormányzónak nem fog.”¹⁷

1849. május 21-én nyugdíjazzák. Az összeomlás után 1849—1851-ig fogságban tartják a császáriak. A hadbíróság 1851-ben Pesten megfosztotta rangjától. Kassán hunyt el 1867. február 22-én.

Nehéz, küzdelmes pályáján a jó ügy szolgálatában mindent megtett. Egy-egy mélyponton nyúlt ki érette a fő hadvezetés, s állította kritikus, nem irigylet helyekre. Elkerülték a babérok, ámde a kivégzés is. Emléktáblát érdemel Csuha Antal tábornok szülőhelyén, Nagyhalászbán!¹⁸

RÉPÁSY MIHÁLY, TÁBORNOK

Kemecsen született 1800-ban, református birtokos nemes fia. A család nemeslevele 1632. március 10-én kelt, Szepes megyében hirdették ki; földesúri jogát Szabolcs megyében, Laskod községben gyakorolta.¹⁹ A sárospataki jogakadémián tanult. 1817-től hadfi a 3. dragonyosezrednél. 1819-ben hadapród. 1844-ben őrnagy a Kárpátok előterében, Galíciában állomásozó 6. Württemberg huszárezrednél. Az aktív politizáló törzstiszt ismerszik ki ekkori levelezéseiből. 1848. május elején ezredét szétszórták Sztaniszlau környékén, mert a Krakkóban alakult lengyel forradalmi bizottság Metternich futása után mozgósít a felosztott Lengyelország egyesítésének kiharcolására. „Én azt nagyon jól tudom, hogy egy hajdani nagy nemzetnek nehezen esik az, hogy ő széjjel van szaggatva, és hogy azon törekszik, hogy régi helyzetét az európai státusok között ismét visszanyerhesse, de a lengyel ezt maga erejével, külső segítség nélkül soha el nem érheti” — véli realisan, testvérének, Jánosnak, Szabolcs megyébe írva.²⁰

A császári sereg magyar törzstisztjeként általában úgy ítéli májusban, hogy az uralkodó egyetértésével kormányoz Batthány Lajos. Hazatérésüket a határon túlról békés, rendezett folyamatként reméli. A kis engedmények elfogadásában gondolkodik. Habsburg-hűségtől áthatva vádolja hálátlansággal a lengyeleket, mert bár Bécstől valami kis engedményt kaptak, mégis feszítik a húrt, elégedetlenkednek. Az esetleges lengyel fegyveres felkelés ellen elszánt, harcra kész, ugyanakkor reméli, hogy a magyarországi „zűrzavar lecsillapodásával” hazaparancsolja a kormány alakulatát Galíciából. A lehetőségekkel számolva, a környezetében levő vagyonát („Bagácsi”-ját) Munkácson és egy lengyel kolostorban helyezte biztonságba. A Lembergben szolgáló hadapród unokaöccsének, Menyhártnak sorsa is foglalkoztatja, mert — mint a birodalom minden pontján —, ott is morajlik a föld, forró a néphangulat május elején.²¹

Megtévesztette az udvar látszatintézkedése, miszerint Ferdinánd császár-király a magyarországi főhadparancsnokokat — köztük Jellasicsot is — a Batthány-kormány iránti engedelmességre utasította. Ezzel magyarázható helyezkedésének vetülete, az ingerültsége a Lenkey-ügyben. A huszárosztály-parancsnok az alakulatánál, a 6. huszárezrednél történt lázadást lát mindössze abban, hogy a Marianpolban

állomásozó huszárezredbeli 2. század május 28-án este, parancsnokait, Lenkey János századost és Fiath Pompeius főhadnagyot megszorítva, élére állította, majd éjjel elhagyta körletét, hazaindult Körösmező és Máramarossziget érintésével Magyarországra. Ezt a forradalmi tettet nem a civil észjárással kell megközelíteni, mert ez így semmit nem mond. A században mindenki az életével játszott, de a hős első-sorban a parancsnok, Lenkey.²²

Répásy őrnagy tollat ragadott június 1-én. Levelét írt Szabolcs megye alispánjának. „Az engedelmességről híres magyar ezredre szégyent és gyalázatot hozott a 2. huszárszázad. Tettét még azzal koronázta, hogy a században szolgáló magyar tisztjeit — félretéve hazafiúságot —, a leggonoszabb fenyegetések közt, mint foglyot erőszakkal magával elragadta” — szól Répásy. Kéri az alispánt, ne tekintsek a század tettét hazafiúságnak, hanem hitszegésnek, a katonaszökevényeket fogatassa el és a legközelebbi katonai parancsnokságnak adassa át. Ráadásul megtoldja azzal a groteszk óhajjal, hogy levelére az alispán Brezánba — II. Rákóczi zászlóbontásának helyére — címezve válaszoljon.²³

A nyomásnak engedett Bécs, a 6. Württemberg huszárezred július közepén magyar földre érkezett. Július 20-án Balassagyarmaton, Nógrád megye székhelyén állomásoztak. Szeptember elején ezredének ideiglenes parancsnoka lett. Jó barátja, régi katonatársa, dr. Baldacci Manó ezredes, az Országos Nemzetőrségi Haditanács elnöke. Levelezéseiből tudjuk, hogy Szabolcs megyei kapcsolatait ápolja. Beajánlja hadnagyi előléptetésre unokaöccseit, Menyhártot, Bodó Ignácot. A besorozott kadétkok közt van földijének, Patay Józsefnek és Markos Józsefnek a fia. Szeretettel ír testvére feleségéről, Julcsáról és nénjéről, Rózsiról.²⁴

Ezredével részt vett szeptember 11-e körül a Jellasics elleni harcokban. Október 1-től ezredes, hadosztályparancsnok a Feldunai seregben.²⁵ Október végén a schwechati csatában a magyar sereg balszárnyának vezére, a sokkal nagyobb erejű lovasságot kétszer visszavert, majd a magyar sereg visszavonulásakor az üldöző ellenséges lovasságot feltartóztatta, s ezzel lehetővé tette a magyar sereg tervszerű, rendezett visszavonulását.²⁶

December 2-ától *tábornok*, a Hadügyminisztérium pótlóvázási és újoncozási osztályának vezetője, a honvédsereg lovasságának főfelügyelője.²⁷ Munkáját 1848 decemberében Budapestről szervezte. Kossuth, az OHB elnöke felszólítja, hogy a Görgey segítésére alakuló tartalékcsoportok létszámáról adjon tájékoztatást. Másrészt felszólítja az ellenség közeledte miatt a dunai hídon át menekülő katonák összegyűjtésére: „A honvédelmi bizottmány tábornok úrnak ismert erélyességétől s hazafiságától elvárja, hogy intézkedéseit a lehető legnagyobb sietséggel megteendő”.²⁸

Az országgyűlés, az OHB és a kormány Debrecenbe költözése másnapján, Kossuth az elsők közt a hadsereg vezető tábornokait szólította az új fővárosból. Görgey Artúrnak, gr. Lázár Györgynek, Perczel Mórnak, Répásy Mihálynak küldött utasítást: minthogy az országgyűlés és a kormány megkezdte munkáját, tegyenek sürgősen jelentést csapatuk helyzetéről.

A főváros kiürítése utáni első, debreceni haditanácson, január 9-én Vetter Antal, ideiglenes hadügyminiszter, Kossuth fő katonai tanácsadója, Görgey Artúr, Perczel Mór, gr. Lázár György és Répásy Mihály tábornok vett részt.²⁹

Január 10-étől a középtiszai tartalék sereg parancsnoka Répásy tábornok, Törökszentmiklóson és Balmazújvároson található parancsnoki helye. Vezetésével folyik a sereg feltöltése különböző alakulattal.³⁰ E tartaléksereg a Perczel tábornok Tisza-menti első vonal mögött helyezkedett el, s készült fel támadásra. Amikor az

ÖHB a szolnoki—törökszentmiklósi—tiszafüredi—tokaji seregek fővezéréül Dembinszki Henrik altábornagyot nevezte ki (január 29.), Klapka ezredes kijelentette, hogy alárendeli magát Dembinszkinak. Perczel Mór tábornok azonban önként lemondott a Szolnok-táji, középtisza-melléki II. hadtest parancsnokságáról, helyébe Répásy tábornok kapott megbízást. Törökszentmiklósról sürgősen végrehajtott átköltözése közben, a vasúton, elvesztette útiladóját, amelyben legértékesebb vagyontárgyai voltak. Értékét ötezer Ft-ra becsülte. Kérésére megtérítette kárát a pénzügyminiszter.³¹

Hadbiztosául átkérte az eddigit, a szabolcsi Somossy Ignácot. Kardja alá kerültek a szabolcsi fiúkból álló századok — amelyeket eredendően Csuha Antal szervezett —, a 48. honvédszászlóaljban, a nyírmadai Patay István őrnagy, a gávai Rakovszky Sámuel parancsnoksága alatt. Dénes nevű rokonát maga mellé vette. A buji Uray Józsefet, a szülőfalujából származó Mikecz Tamást századossá léptette elő. Itt szolgált Guti Ferenc százados és Somossy Bertalan főhadnagy is. „Nagyon jól esik ennyi hős fiait Szabolcsnak látni magam körül” — írja bátyjának felmelegedve. Panaszkodnak a szabolcsi tisztek a Perczel parancsnoksága alatt szenvedett ridegség miatt. Perczel, lévén bonyhádi fiú, különösebb kötődést nem érezhetett a szabolcsiak iránt.³² Másrészt a seregben nem szempont a „földi-stílus”, sem ellene, sem mellette.

A Tisza-menti Cibakházánál február 4-e körül hőiesen helytálltak a szabolcsi nemzetőrök — közülük sokan elesetek —, amikor visszaverték a renegát Ottinger császári dandárját.³³

Február elején, Kenderesről írva bírta meg bátyját földvásárlással. Úgy tudja, Nagyfaluban eladó „száz egy néhány köblös föld”, amelynek megvásárlására most 600 forintnyi pénze lenne, s „ha az Úr Isten megtart, egy pár hónap múlva, a sumrát még vagy 1000 forinttal pótolhatom”.³⁴ — A sors közbeszólt, fél év múlva!

A Dembinszkitől vezetendő előretörés előkészítése közben a Hadügyminisztérium személyzeteként is nyilvántartott Répásy Mihály tábornok, hadtestparancsnok, közben változatlanul a hadsereg lovassági felügyelője is.³⁵ Miközben folyamatosan töltődik fel alakulata, feladatai közé tartozik nem egy kivizsgálás, mert a mozgó alakulatok fuvart vesznek igénybe, élelmet, takarmányt követelnek ingyen a néptől, a pesti kereskedőt pedig — aki az OHB útlevelével fiához, Debrecenbe igyekezett — kémnek nézték a Perczel-féle alakulattól ellenőrzött területen, elvették tárgyait, s fogva tartották. Ezekről Kossuth megbotránkozással ír Répásy tábornoknak.³⁶

Ez idő tájt Répásy segédtisztje Lázár Vilmos utászkarri őrnagy, a később Aradon kivégzett 13 egyike.³⁷

Február 23-án készenlétben állónak tekinthető a Dembinszki altábornagy fővezérsége alatt álló sereg, amelynek létszáma 35 ezer fő. De baljós jel, hogy ekkor Kossuthnak védelmébe kell vennie a Luzsénszky Pál kormánybiztosnak írt levelében az OHB azon döntését, hogy nem Görgey, hanem Dembinszki kapta a fővezéri megbízást.³⁸

A február 26—27-i, Kápolna körüli vereséggel végződött offenzívában 15—16 ezer katonának parancsolt Répásy. Március 2-ig visszavonult Szolnok elé, a Tisza jobb partjára. Március 4-én Tiszafüreden a tisztek elégedetlenségben törtek ki Dembinszki ellen, aki — lehetetlenné válva — lemondott a fővezérségről. 5-én a Tiszafüredre siető Kossuth a tiszai seregek fővezérlését Görgeyre bírta; alája rendelte Répásy tábornok és Klapka ezredes egységeit. Március közepéig marad a Görgey fővezérsége alatt szerveződő kötelékben. Eddigre Szolnok térségébe érkeztek Damjanich tábornok vörössipkásai, a Bácskai, Bánáti (alsó-tiszai) hadtest is.

Aulich Lajos tábornoknak adta át Répásy a II. hadtest parancsnokságát március második felében, s visszatért a Hadügyminisztérium és Országos Főhadparancsnokság kötelékébe, ahol osztályfőnök beosztásban szerepelt.³⁹

RÉPÁSY MIHÁLY, TÁBORNOK

A minisztérium újoncozási osztályfőnökeként és a hadsereg lovassági főfelügyelőjeként május 3-án Kossuth Lajos kormányzó kitünteti a katonai érdemrend második osztályával.⁴⁰

Pest visszafoglalása után (június 5-én) követi a kormányt a fővárosba. Kossuth rendelkezése kiterjesztette újoncozási körletét a visszafoglalt nyugati területekre, Fejér, Veszprém, Győr, Moson s Pozsony megyére is. Június 30-án, a szabadságharc ügyének vesztesre állásakor, a Kossuth kormányzó által összehívott haditanácson részt vett Kiss Ernővel, Aulich Lajossal, Mészáros Lázárral, Dembinszki Henrikkel, Török Ignáccal, Lenkey Jánossal, Perczel Mórral együtt. Itt született a döntés, hogy a sereg nagyobb részét az Alföldön, Szeged környékén vonják össze.⁴¹

Az országgyűlés és a kormány Pestről július 8—11-én Szegedre költözött. Répásy tábornok is itt dolgozott, a Hadügyminisztériumban. A kolera, Szegeden, július 30-án ragadta el.⁴² Nem volt forradalmár, de a szabadságharc ügye mellett mindvégig kitartott. Kossuth egyik leghasználhatóbb tábornokaként halt meg.⁴³

PATAY ISTVÁN, EZREDES

Nyírmadán született, református középnemes családból 1808. május 19-én. Apja táblabíró. A család korábbi magva Bájón lakott. 1726-ban épült itt kastélya, majd a család sírboltja.

Hadmérnök-akadémiát végzett Bécsben, majd huszárhadnagy. De az előrehaladás kilátástalansága és a sereg idegen szelleme okán kilépett a seregből. Gazdálkodott.

A szabadságharc kibontakozásakor ismét fegyvert fogott. A Szabolcs megyei önkéntes nemzetőr őrnagyparancsnoka lett. Szeptember 12-én a nagykállói megyeháza előtt felsorakozott 1200 fős zászlóalj eskütételén rajta kívül a következő tisztek vettek részt; századosok: Rakovszky Sámuel, Apagyi György, Vay Károly, Kralovánszky András, Hunyady Ferenc, Horváth János; főhadnagy: Mikecz Tamás, Böszörményi László, Krasznay Gábor, Kállay Ferenc, Uray József, Hrabovszky Rudolf; hadnagy: Apagyi Simon, Majos Károly, Apagyi Tamás, Kriszton Dénes, Jármy János, Tatár József, Szomjas József, Aranyosy János, Borcsik Salamon, Propper Lipót, Szunyogh Manó, Igaz György, Bodó Alajos. Orvos: *Korányi Frigyes*. Zászlós: Elek András.⁴⁴

A szabolcsi zászlóalj Ozoránál, Róth tábornok hadteste elleni csatában esett át a tűzkeresztségen október elején, Patay István őrnagy parancsnoksága alatt.

1848. február 8-tól alezredes, dandárparancsnok Perczel Mór hadtestében. Ez idő tájt, több Szabolcs megyei birtokossal együtt kérte a hadifogoly-parancsnokot, Katona Miklóst, adjon át nekik hadra nem fogható foglyot mezőgazdasági munkára. Az OHB engedélye alapján Nyírbátorban teljesíti a kérést Katona.

Május közepétől Pest város katonai főparancsnoka. Az összeomlás napjaiban ezredessé léptette elő Bem — akire Kossuth kormányzó augusztus 9-én a hadsereg főparancsnokságát bízta —, s hadosztályparancsnok a 10. hadtestnél.

A szabadságharc leverése után évekig rejtőzött. Az amnesztiákat követően gazdálkodott birtokán. Képviselő, ellenzéki politikus. Debrecenben halt meg 1878. május 5-én.⁴⁵

RAKOVSZKY SÁMUEL, EZREDES

Gáván született 1802. január 13-án, apja református nemes. A debreceni ref. kollégiumi tanulmányait és bölcsésztanfolyamot követően közhuszár a 6. Württemberg huszárezredben. Főhadnagyként nyugdíjba ment. Tizenegy évig gazdálkodott. 1848. szeptembertől a szabolcsi nemzetőr zászlóalj századosa. Ezt követően az ebből alakult 48. zászlóaljban szolgált. 1849. február elejétől őrnagy, e zászlóalj parancsnoka. A honvédsereg egyik vakmerőségig bátor, ismert törzstisztje. A tavaszi hadjárat közben a peredi csatát követően 3., a komáromi után 2. osztályú katonai érdemjellel tüntetik ki és alezredessé léptették elő. Augusztus elején Klapka léptette elő ezredessé, amikor a 2. hadtest egyik gyaloghadosztályának parancsnoka. A komáromi várórségben kapitulált szeptember végén.⁴⁶

Az 1871. szeptember 11-én bekövetkezett haláláig visszavonultan gazdálkodott, Nagykállóban élt, a megyei honvédegyelet elnöke.⁴⁷

ELEK FERENC, ALEZREDES

Nyírpazonyban született 1817-ben. Birtokos nemes családból származik. Katonai iskolát Kassán végzett. 1835-től katona. Hadnagyi rangot a 16. huszárezredben szerzett.

Főhadnaggyá 1848. áprilisban lépett elő a 18. határőrezredben. Júniusban a 9. honvédzászlóaljnál százados, majd 1849. február 1-étől e zászlóalj őrnagya, parancsnoka. Áprilisban újoncszervező beosztásban Kecskeméten van, ahol a telep parancsnoka. Júniustól a Gál László ezredes parancsnoksága alatt álló X. hadtestben a 129. honvédzászlóalj parancsnoka. Ugyanitt, ekkor dandárparancsnok Patay István alezredes.⁴⁸ Néhány hét múlva Elek alezredessé lépett elő és dandárparancsnok.

Világos után rejtőzködik. Elfogták 1851-ben és 15 évi várfogságra ítélték Pesten. Öt évet töltött fogságban. A kegyelem után Szabolcs megyében gazdálkodott, a honvédegyelet tagja. 1888-ban halt meg Hajdúdorogon.⁴⁹

GENCSY PÁI, ALEZREDES

Balkányban született 1801-ben, birtokos nemes családból. A 10. huszárezredből 1833-ban, századosi rangban lépett ki, s gazdálkodott. A forradalmi kormány hívó szavára jelentkezett 1848. június 19-én. A Bihar megyei lovas nemzetőrség őrnagya, parancsnoka. Októbertől egy lovas osztály parancsnoka a Bánátban. Decemberben is a Bánáti hadtest lovas osztályának parancsnoka, Kiss Ernő tábornok alatt.

1849 márciusában Bem erdélyi seregében lovas osztályparancsnok. Május 1-től alezredes. Júliusban a Korponay János alezredes parancsnoksága alatt állomásozó Nagyvárad-biharpüspöki népfelkelő táborban a lovas nemzetőrség törzstisztje.⁵⁰

Sorsáról ezt követően, ez idő szerint, többet nem tudunk.

KATONA MIKLÓS, ALEZREDES

Berkeszen született 1813. október 22-én. Birtokos nemes származású. Apja kormánybiztos tanácsos. A bécsi hadmérnöki akadémián egy évfolyamot végzett. Hadnagyi rangból hagyta el a hadsereget 1840-ben. Kővárvidék jegyzője, aztán szolgabírója. Az utolsó rendi országgyűlésen követ.

A szeptemberi fordulat napjaiban Kossuthot kísérte toborzójútnak. Október 19-től őrnagy, a 27. honvédzászlóalj parancsnoka. November elején 5—6000 fős nem-

zetőr dandár parancsnoka. Egységéhez tartoztak a szatmári nemzetőrök is. A bécsi ellenforradalom oldalára állt kővárvidéki román felkelők már 52 helységet vettek birtokba, a magyar lakosságot pusztítva. Nagybánya elfoglalásában megakadályozta a Katona vezette dandár. Viszont november 25-én Désnél megfutamodott egysége az Urbán vezette román felkelőktől. Lett ebből elég baja. Tisztjei árulás miatt, Buda Sándor képviselő pedig azért, mert a román mozgalom elfojtása közben katonái keményen bántak a lakossággal, feljelentést tettek ellene. Átmenetileg letartóztaták, de Kossuth utasítására szabadon bocsátották. Vizsgálat folyt ellene hónapokig, majd felmentő ítélet született ügyében.⁵¹ Széles körben emlegették a dési futást, Erdélyszerte elrettentő példaként beszéltek róla.⁵² A törzstisztek névjegyzékében decemberben „vizsgálat alatt álló”-ként szerepel.⁵³

1849 elejétől hadifogoly-parancsnok. Feladatai közé tartozik a különböző nemzetekhez tartozók számba vétele, elhelyezése, a hadra foghatók újra alakulathoz vezénylése, a hadra nem alkalmasak továbbítása birtokosokhoz, mezőgazdasági munkára. Feladata népszerűtlen, mert a foglyok ellenállást tanúsítanak, a lakosság pedig tiltakozik, ha helységükben akarnak foglyokat őrizni, félve a fegyelmeztelenségtől.

Miután felmentették az árulás vádja alól, a Felsőmagyarországi hadsereg hadsegéde. A főszereg temesvári veresége napján (augusztus 9.) Dembinszki alezredessé léptette elő, és kitüntette 3. osztályú katonai érdemjellel.

Az összeomlás után elhagyta az országot, emigrált. Az USA-ban és Franciaországban élt. Távollétében (in effigie) halálra ítélik, felakasztják 1852-ben. A kegyelemrendelet után 1865-ben hazatért. Szatmár megye közgyámja 1867-től.

Nagykárolyban halt meg 1886. augusztus 14-én.⁵⁴

HUNYADY FERENC, ŐRNAGY

Szabolcs megyében született 1818-ban. Birtokos nemes családból. Nevével a Szabolcs megyei nemzetőr zászlóalj tisztjei közt találkozunk. Később a 48. honvédszászlóalj tisztje. 1849. július 16-tól őrnagy, a 61. zászlóalj parancsnoka a komáromi várórságban. A szerencsések közt ezzel a véderővel tette le a fegyvert.

Nyíregyházi földbirtokosként folytatta. Budapesten 1891-ben halt meg.⁵⁵

IRINYI BERTALAN, ŐRNAGY

Fényeslitkén született 1816. július 25-én. Középbirtokos nemesfi. Hadfi 1835-től a 39. gyalogezrednél, majd nemesi testőr 1837—1842-ig. A 3. huszárezredben 1843-tól főhadnagy.

Az elsők közt részt vett a szerb felkelők ellen a délvidéki harcokban 1848. júliustól. Szeptember 12-től császári királyi alszázados. A császári alakulatban szolgálva, Verbász feladása után az apjának írt levélben kesereg: „szívem hasad a sok honja vesztett véreimért, kik a fenék (a szerb felkelők) elől futnak cél nélkül”.⁵⁶

Szeptember végén kéri nyugdíjazását, mert alakulata még nem állt a honvédsereghez. Majd, amikor ez megtörtént, december végén csatlakozott az átállt egységéhez. Századossá lépett elő. Három hét múlva őrnagy és osztályparancsnok.⁵⁷

Aradon 10 évi várfogságra ítélte a császári hadbíróság. 1852-ben kegyelmet kapott és ezt követően gazdálkodik. Fényeslitkén halt meg 1880. augusztus 19-én.⁵⁸

KÁLLAY ÖDÖN, CÍMZETES ÖRNAGY

Napkoron született 1815-ben, jogakadémiát végzett főszolgabíró. A népképviselési országgyűlésben a Szabolcs megyei nádudvari kerület radikális képviselője.

1848 januárjától őrnagy. Perczel Mór Bácskai (IV.) hadtestében térparancsnok.⁵⁹

A képviselőházban a Debrecenben jelentkezett Békepárt kérlelhetetlen ellensége közé tartozik. Március 24-én a radikálisok vezetői közt követeli Kossuthtól, vegye kezébe a végrehajtó hatalmat. Ezt nem teljesítette a kormányzó, de másnap erőteljesen leleplezte a Békepártot.⁶⁰

A Szemere-kormány kormánybiztosa. Eközben gyakorolta képviselő jogát, sőt kötelességét, minthogy az ülésekről távollétet szigorú szabályok szerint igazolni kellett. Részt vett törvény-előkészítésekben. Az országgyűlés javaslata alapján Szegeden alkotta meg a zsidók egyenjogúsításáról szóló 1849 : IX. tv.-t, amelyet Kossuth kormányzó és Szemere miniszterelnök 1849. július 28-án írt alá.

Kötél általi halálra ítélik, de 1850. július 31-én kegyelmet kapott. 1861-től az országgyűlés radikális, az emigrációban élő Kossuthot követő ellenzéki képviselője.

Kiscséren halt meg 1879-ben.⁶¹

KRALOVÁNSZKY ANDRÁS, ÖRNAGY

Nyíregyházán született 1783-ban. Kisbirtokos nemes. Huszárőrmesterként szerelt le. Nyíregyháza főbírójává választották.

A szabadságharc kitörésekor alakult megyei nemzetőr zászlóalj századosa, tehát öt rangot ugrott. Részt vett a Katona Miklós őrnagy vezette sikertelen hadműveletben Dés vidékén. 1849-ben a Szabolcs megyei nemzetőrség parancsnoka. Május közepétől őrnagy. A feltöltött, mozgósított nemzetőr zászlóaljjal júliusban a tiszai őrvonalon, Dombrádnál állomásozik.

A bukás után Nyíregyházán városi hivatalnok. Ugyanitt halt meg 1863-ban.⁶²

MIKECZ TAMÁS, ÖRNAGY

Kemecsen született 1816-ban, birtokos nemes családból. Megyei hivatalnok a szabadságharc előtt. 1848. szeptember 12-től a szabolcsi nemzetőr zászlóalj főhadnagya. Októbertől az ebből alakult 48. honvédszászlóaljban szolgál — többek közt — Répásy tábornok parancsnoksága alatt a szolnoki—tiszai fronton. 1849. február 1-től százados. A tavaszi hadjáratban tanúsított helytállásáért 3. osztályú katonai érdemjellel tüntetik ki.

Augusztus elején őrnagy, zászlóaljparancsnok a komáromi várban. Itt tette le a fegyvert, így mentesült a megtorlástól.

Nyíregyházán halt meg 1879. júliusban.⁶³

VAY FERENC, ÖRNAGY

Vaján született 1814-ben. Birtokos nemes származású. A 10. huszárezredben szerzett főhadnagy rendfokozatot. 1839-ben kilépett a seregből és gazdálkodott.

1848. április közepétől a zemplén-bereg-ungi lovas nemzetőr osztály parancsnoka, őrnagy. 1849-ben egy szabolcsi, mozgósított nemzetőr zászlóalj parancsnoka, a tiszai őrvonalon, Rakamaznál.

1890-ben a debreceni honvédegyelet tagja.⁶⁴

* * *

Amikor Európában már elcsendesedtek a forradalmi harcok, hazánkban még javában folytak. 1849. május 1-én Ferenc József császár, a trónfosztott király katonai segílyt kért I. Miklós orosz cártól, hogy tartományként erőszakolja vissza Magyarországot a Habsburg-birodalomba. Az európai reakció fogott össze a honvédsereg ellen és győzte le.

A történetírás adósságát törlesztjük, amikor összeállítjuk jelen tablónkat. Az egykori és a mai ország kevés megyéjét képviselte két tábornok és tizenegy törzstiszt a szabadságharcban. Ha most bevisszük nevüket a megye helységekbe, gazdagítjuk ott a történeti örökséget.

J E G Y Z E T E K :

1. Az eördögfalvi Csuha-család nemeslevele 1640. június 20-án kelt. (**Kempelen Béla**: Magyar nemesi családok. Bp., 1912. III. 170.). Apja, Sándor, az 1800-as évek elején épített rangos kúriát Nagyhalász közepén. Testvére, Tamás 1846. január 26-án Pesten gr. Széchenyi István-nal, Répásy Jánossal, Mikecz Jánossal, Jármay Györggyel együtt írta alá a Felső-szabolcsi Tiszai Armentesítő- és Belvízevezető Társulat alapító szerződését, a Tisza szabályozására, Vásárhelyi terve szerint. Csuha Tamás lányát, Vilmát feleségül vette Kállay Miklós alispán András nevű fia, akiknek gyermeke Miklós, a későbbi miniszterelnök, aki Nagyhalászban született. (Szabolcs vm. **Borovszky**. 47., 309.; **Kempelen**: u. o. V. 324—5., Magyar Eletrajzi Lexikon, Bp., 1967.—842.)
2. Don Miguel portugál trónkövetelő, aki 1828-ban államcsínnnyel trónra került. Az ezred magyar legénységű. (**V. Waldapfel**: A forradalom és szabadságharc levelestára. Bp., 1952. IV. 193.)
3. **Bona Gábor**: Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban. Bp., 1983. 126.
4. Az ezredben egy zászlóaljnyi szabolcsi fiú szolgált. Szemere országos biztos 1849 elején Miguel-hősöket kért Tokaj vidékére. „Nagyon szép — válaszolta Kossuth — csakhogy kérdeznem kell, hol van az?” Kossuth Lajos Összes Munkái. **KLÖM. Barta István**. 1955. V. 884.; **Bona**. 118. 371.; **Urbán Aladár**: A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán. 248.; A szabadságharc kilenc nagy csatája. 13., 67.
5. **V. Waldapfel**. I. 124., 290., II. 122—123.; **Urbán**. 52., 319.
6. U. o. I. 305., II. 122—3.
7. Országos Levéltár. OL. Csányi-iratok. VI.; **V. Waldapfel**. II. 67—68., 125.; **Urbán**. 97—99., 260., 324., 358.
8. **Bona**. 126.; Közlöny, 1848. nov. 12.
9. **Bona**. 353.
10. **KLÖM**. XIII. 515—6.
11. **V. Waldapfel**. II. 67.; Magyarország Története, 1848—1890. VI/2.—1486.
12. **Bona**. 37., 58., 72., 361.
13. **KLÖM**. XIV. 100—101.
14. **KLÖM**. XIV. 195.
15. **Bona**. 106.
16. **KLÖM**. XIV. 893.
17. **KLÖM**. V. 247.
18. Szerző emlékszik rá, gyermekkorában édesapja nevezetes eseményként tartotta számon, hogy ministrált a Kállay-család Nagyhalászi kriptájába történt temetéskor, s akkor látta a Csuha-család egyik tagjának koporsóját. Századunk 50—70-es éveiben elhalt generáció Nagyhalászban még számon tartotta emlékében a Csuhákat.
19. Szabolcs vm. **Borovszky**. 485.
20. **V. Waldapfel**. I. 226.
21. U. o. I. 226—228.
22. A tett érzelmét kavart általában. „Lengyelből egy század huszár szökve érkezett Máramarosba” — írja megrökönyödéssel Egry János Kolozsvárra br. Perényi Zsigmondnak. (**V. Waldapfel**. I. 299., 301.; A Közlöny csak egy hónap múlva (június 20-án) lelkesedett: „Száz ezer oly hőst a hazának, mint Lenkey kapitány és huszárjai”. Mészáros Lázár hadügyminiszter sem helyeselte a „szökés”-t. (**V. Waldapfel**. I. 477.) De Petőfi Sándor fellebbéz: „Itt a haza földjén, Hová vont szívetek, Forró öleléssel Üdvözlünk titeket, Vitéz jó testvérek, Üdvözlünk ezerszer... Beszéljen akármit, A hadügyminiszter!” (Lenkei százada.)
23. **V. Waldapfel**. I. 477.
24. Patay József Szabolcs megye főispánja. Az utolsó rendi országgyűlésen Kossuth ellenfele. Majd az OHB tagja. (**V. Waldapfel**. I. 77., 343—4., II. 331.)
25. **Bona**. 282.
26. **KLÖM**. XV. 198.
27. **Bona**. 282.
28. **KLÖM**. XIII. 973.
29. Ezt követően gr. Lázár György — Móga altábornagy veje — Pesten jelentkezett a császári csapatoknál... A hadbírósg megfosztja rangjától, 10 évi várfogságra ítéli, de egy év múlva kegyelmet kapott. (**Bona**. 363.; **KLÖM**. XIV. 59., 63.)
30. **KLÖM**. XIV. 90., 107., 126., 146., 163., 180.
31. **KLÖM**. XIV. 265., 271., 349.
32. **Bona**. 301.; **V. Waldapfel**. III. 128., 165.